

PO CELOŠTÁTNEJ KONFERENCII O UMELECKEJ KRITIKE

V dňoch 20.—22. februára 1961 konala sa v pražskom hoteli Internacional za účasti asi 300 účastníkov z celej republiky konferencia o umeleckej kritike. Zvolal ju Výbor socialistickej kultúry.

V dennej tlači, v kultúrno-politických týždenníkoch a iných časopisoch objavilo sa už veľa článkov, ktoré sa z rôznych stránok zaoberali prínosom tejto konferencie nielen pre umenie, ale pre celý náš súčasný teoretický a ideologický front. Kládli a zodpovedali sa otázky, aký mala konferencia význam, aké priniesla výsledky a podnety, či bola alebo nebola prínosom.

Význam malo a má už to, že sa konferencia zišla, že rokovala, že sa usilovala mať pracovný charakter, že nastolila a v mnohých otázkach aj z nových spoločenských hľadísk osvetlila veľa živých problémov, aj to, že jej predchádzala otvorená výmena názorov (ktorá sa však v mnohých prípadoch, žiaľ, nevyznačovala veľkou zásadovosťou, ale v niektorých prípadoch skôr veľkou dávkou subjektivismu a osobnej zaujatosti voči protivníkovi). Cenu má ale najmä to, že, ako sa z časopisov zdá, ani po konferencii nezapadli problémy do zabudnutia.

Čo priniesla konferencia?

Predovšetkým proti pochybovačom vysoko vyzdvihla veľký význam vedecky fundovanej umeleckej kritiky. Odmietla subjektivismus, bezzásadovosť, eklekticismus a rôzne iné dozvuky alebo recidívy z buržoázno-liberalistických čias. Odmietla primitivismus a pohodlnosť v myslení, vysoko vyzdvihla tvorivosť a hĺbku ľudského umu.

Okrem obsažného referátu L. Šolla (uverejneného z podstatnej časti v našich kultúrnych a kultúrno-politických časopisoch: Tvorba, Literárne noviny, Kultúrny život, Kultura 1961, č. 8) predniesli sa na konferencii koreferáty za všetky hlavné odvetvia umeleckej kritiky a veľa diskusných príspevkov rozličného zamerania a pravdaže, aj rozličnej úrovne. Za najhodnotnejší, mysliteľsky najhlbší, aj politicky najprepracovanejší diskusný príspevok treba považovať vystúpenie Petra Karvaša, ktorý sa v rôznych súvislostiach vyslovil o spoločenskom význame umeleckého diela, jeho vplyve na myslenie a prácu ľudí, o zodpovednosti pri posudzovaní nielen umeleckých diel, ale každej verejnej činnosti so širším, masovejším dosahom.

Diskusia vcelku sa však, žiaľ — až na výnimky — nevyznačovala veľkou živosťou, zodpovedajúcou ruchu nášho súčasného ideového života ani ruchu aspoň približne adekvátnemu výmene názorov, prebiehajúcej v časopisoch pred konferenciou. Ba aj tí diskutéri, ktorí boli v hlavnom referáte priamo vyzvaní vyriečiť chlapské slovo, túto príležitosť obišli. Neveľmi tvorivo a pútavo vystúpili najmä niektorí akademickí vedci a profesori estetiky.

No napriek tomu všetkému priniesla konferencia pozitívne hodnoty nielen pre ďalšiu konkrétnu prácu v jednotlivých oblastiach umeleckej kritiky, ale aj pre filozofické

myslenie u nás vôbec. Opäť sa aj na tejto konferencii, pred ňou a po nej názorne ukázalo a potvrdilo, ako nemožno u nás dnes vôbec sledovať rozvoj filozofického myslenia bez sledovania politického, ideologického, vedeckého a umeleckého života vo všetkých jeho prejavoch a podstatných súvislostiach. Filozofia „sama osebe“ ako izolovaná, v sebe uzavretá veda nemôže dnes vôbec jestvovať a rozvíjať sa. Uplatňuje sa len v živote, v rôznych oblastiach vedy, umenia a spoločenskej praxe. V umení sa odzrkadľuje a uplatňuje zvlášť výrazne.

Umenie bez filozofie nikdy nejestvovalo a tobôž sa bez nej nemôže rozvíjať dnes. A obrátene: najhodnotnejšie diela súčasného socialistického umenia, predovšetkým slovesného, ale i ostatného umenia značnou mierou obohacujú filozofické myslenie a spoločenské vedomie.

Ukázalo sa, ako materialistický vedecký svetový názor prenikol už — hoci niekde ešte vo veľmi nedokonalnej podobe — do všetkých oblastí nášho života. Všetci účastníci konferencie sa vo svojich vystúpeniach nielen hlásili k princípom dialektického a historického materializmu (čo samo osebe vzaté nemusí ešte, ako nás skúsenosti poučili, znamenať veľa), ale podstatné je, že mnohí aj skutočne potvrdili, ako sa marxistická filozofia v umeleckých dielach a osobitne v umeleckej kritike a publicistike rozvíja.

Nie že by tu, a práve tu, nebolo vážnych slabín a ideových nedostatkov, ale konštatujeme to preto, lebo si uvedomujeme (majúc, pravda, na zreteli nie jednotlivcov, ale celú šírku umenia, jej tvorcov a kritikov), ako to bolo v tejto oblasti — podobne ako v iných — ešte pred desaťročím.

Nie je to — a najmä na Slovenskú nie — veľmi dávno, čo začal materialistický vedecký svetonáhľad v najširších spoločenských súvislostiach prenikať do všetkých oblastí nášho nového života, aj do vedeckého a umeleckého života. A dnes si vskutku už nemožno (bez známky zaostalosti) predstaviť vedca a umelca, ktorý by sa neopieral o toto filozofické myslenie.

Je to jedno z veľkých víťazstiev našej spoločnosti, prirodzené víťazstvu rozumu, ovocie slobodnej ľudskej práce a vedeckého bádania, víťazstvo človeka.

To však — ako zdôraznil aj L. Štoll — nijako neznamená, že nejestvujú v našej spoločnosti, vo vede a v umení ešte prežitky a recidívy minulosti. Skutočnosť, že sme vybudovali materiálno-technickú základňu socializmu neznamená, že sa tým automaticky v celej šírke a úplnosti vytvorilo aj socialistické spoločenské vedomie. Ak platí všeobecne, že v spoločenskom vývoji nevzniká nič samovoľne, platí to v ideologickej oblasti dvojnásobne. Veľmi nástojčivo na túto skutočnosť poukazuje aj moskovské Vyhlásenie porady predstaviteľov komunistických a robotníckych strán, vyzývajúce k boju proti ideologickým prežitkom minulosti.

Umenie je mimoriadne dôležitým a účinným nástrojom k výchove miliónov, preto treba jeho ideovosti a politickému pôsobeniu venovať sústavnú pozornosť. Podstatne treba zdokonaľovať aj výchovu pracovníkov v estetike a umeleckej kritike. V tom videl Výbor socialistickej kultúry aj hlavné poslanie a zmysel konania konferencie, zvolanej priamo na podnet Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, ktorý v posledných rokoch viac ráz poukazoval na veľký význam zásadnej marxisticko-leninskej umeleckej a vedeckej kritiky.

*

Hlavným bodom rokovania konferencie boli problémy *súčasnej* umeleckej tvorby a otázky principiálneho vedeckého stanoviska marxistickej kritiky k nej. Druhým najvýznamnejším okruhom problémov, ktoré nastolil najmä L. Štoll v hlavnom referáte,

boli základné ideové problémy hodnotenia umeleckej tvorby v našej republike medzi dvoma vojnami — v rokoch 1918—1938.

L. Štoll dôkladne od seba odlíšil skutočné moderné umenie od modernistického. Ná- zorne ukázal, ako boj proti formalizmu znamená fakticky bojovať za krásnu formu, za krásne umenie, lebo formalizmus mrzačí krásu života. Rovnako boj proti subjektivi- zmu (absolutizujúcemu jednu stránku poznania) je fakticky bojom za rozvinutie veľkého, všestranného a tvorivého ľudského subjektu práve tak, ako je na druhej strane boj proti objektivismu bojom za skutočnú vedeckú objektivnosť. Nie straníckosť, vy- chádzajúca z poznanej pravdy zákonitého spoločenského vývoja, ale práve subjektivismus a objektivismus mrzačia rozvoj veľkej ľudskej osobnosti.

Zároveň ukázal L. Štoll proti všetkým zjednodušovateľom aj celú *dialektickú* ideovú protirečivosť problémov realizmu a antirealizmu nielen všeobecne, ale v našich historick- ých podmienkach. Novým spôsobom ukázal a pripomenul, že je neprípustným zjedno- dušovaním, ak sa predpokladá, že k moderne sa pred druhou svetovou vojnou hlásili len pokrokoví umelci, inklinujúci k vedeckému svetonáhľadu s relatívne progresívnymi po- litickými názormi, zatiaľ čo realizmus bol v tejto dobe u nás už doménu zaostalého anachronického myslenia a životného štýlu.

L. Štoll dokumentárne ukázal, že pod prápor modernizmu sa vo formálnoumeleckom vyjadrovaní v dvadsiatom storočí a najmä po prvej svetovej vojne hlásili aj najrôznejší fideisti, medzi nimi aj mnohí „ctihodní“, najprispôsobivejší a „najbojovnejší katolíci“.

Spoločnými vonkajšími formálnoumeleckými znakmi sa neraz vyznačovala tvorba ľudí, patriacich k celkom protikladným politickým a svetonázorovým skupinám. A to sa vôbec netýka len realizmu, ako sa doteraz zväčša predpokladalo (a ktorý sám má rôzne his- torické stupne a kvalitatívne odlišnosti, vyjadrujúce umeleckým spôsobom mieru prav- divosti zobrazenia vonkajšieho sveta a života), ale aj tzv. moderny. Katolícka a vôbec fideistická moderna bola a je nedomyšliteľnou organickou súčasťou buržoázno-liberalistic- kých pomerov, vonkajším prejavom vnútorných protirečení kapitalistickej spoločnosti v umeleckej sfére.

Nemožno preto súhlasiť s tými teoretikmi, ktorí spolu s bezcenným naturalizmom podceňujú, ale priamo odhadzujú celý veľký realistický odkaz minulosti, vydávajúc ho za „buržoázny produkt“, rovnako ako nemožno byť nekritický ku kritickému realizmu a nevidieť, alebo zakrývať jeho ideovú obmedzenosť, určenú či už objektívnymi spoločens- kohistorickými pomermi príslušnej doby alebo subjektívnymi príčinami svojich tvorcov. To metafyzicky mysliaci ľudia nikdy dôkladne nechápali. Marxistická kritika, vychádza- júca z materialistickej gnozeológie, z teórie odrazu, je práve preto so svojím dialektickým a historickým prístupom jedine schopná pochopiť a vysvetliť tieto problémy.

Na pozadí týchto otázok môžeme dôkladne pochopiť — ako zdôraznil L. Štoll — aj to, že „revolučnosť“ Teigeho a jeho spoločníkov (rovnako ako aj „revolučnosť“ iných im podobných skupín) nemala nič spoločné s revolučnosťou leninskou, i keď bola na prvý pohľad v ostrej opozícii proti buržoázii.

Tieto životom už preverené problémy z histórie sú veľmi poučné aj pre súčasnosť. V poslednom čase sa objavili názory — ako pripomenul L. Štoll — že pri socialistickom realizme máme podčiarkovať slovo *socialistický*, a nie natoľko realizmus. Akokoľvek vyzerajú tieto názory zdanlivo pokrokovy, konferencia ich správne odmietla ako zmätené a nevedecké. Porušujú jednotu objektu a subjektu v umeleckom diele a jeho hodnotení, stavajú ich proti sebe, odporujú marxistickej gnozeológii, ktorej základom je teória odrazu.

S tým potom neoddeliteľne súvisí aj otázka — ktorá sa taktiež na konferencii vynorila — či možno vôbec objektívne zhodnotiť umelecké dielo? L. Štoll i väčšina diskutérov ukázali, ako je to otázka nie ľahká, je zložitá, ale každý, kto poprie túto možnosť chciac-

nechtiac opúšťa pôdu vedy a marxizmu-leninizmu. Na druhej strane to, pravda, nevyučuje, ale predpokladá aspekt osobného videnia, ktoré sa prejavuje v každom poznaní.

Už z tohto stručného opisu vidieť, koľko nastolila celoštátna konferencia o umeleckej kritike závažných a zaujímavých *filozofických* problémov. Konferencia sa jednoznačne postavila za nové, vskutku moderné umenie, zodpovedajúce veľkým úlohám našej doby, našim humanistickým cieľom a ideálom komunistickej spoločnosti. V záujme toho odsúdila jalový a planý modernizmus estétskych snobov meštiackej spoločnosti, založený na chaotickej plytkosti myslenia a bezperspektívnosti videnia. Plasticky sa v tomto svetle ukázalo, ako je až nepochopiteľne paradoxné, keď sa vydáva za „nové“, za „moderné“ to, čo zďaleka páchne starinou dožívajúceho sveta, to, z čoho cítiť bezmocnú senilitu prekonaných názorov a kníh, to, čo nemá nič spoločné s novým životom, s tým, čo sa pre ľudstvo a v jeho záujme rodí.

Jestvuje dvojaké novátorstvo: skutočné a lživé. Životná pravda, ktorá sa nepretržite vyvíja, prehľbuje, obohacuje — to je základná črta skutočne moderného umenia. Preto je naozaj vždy na mieste, ak sa zástancom tzv. moderného umenia kladú presné otázky o *triednom charaktere*, o ľudovosti a spoločenskom poslaní moderného umenia.

Z tohto hľadiska kritizovali sa na konferencii (i v diskusii pred ňou) aj isté tendencie oživovania štrukturalizmu, pričom sa konštatovalo, že obhajoba štrukturalizmu bola v poslednom čase prenesená na plecia niektorých mladých pracovníkov v estetike, ktorí si pomocou toho získavajú dokonca vedecké meno. V tejto súvislosti boli viackrát ostro kritizované nielen práce Květoslava Chvatíka, ale aj stať O. Susa, uverejnená v minulom roku v našom Slovenskom filozofickom časopise.

Ohromný vplyv na rozvoj vedy a umenia majú nové spoločenské vzťahy a v nich aj nová, niekedy priamo „zázračná“ technika. Technika je neodmysliteľná súčasť ľudskej kultúry. Je produktom ľudského génia a pracujúci človek, vedec i umelec môžu pomocou nej vytvoriť neuveriteľné a fantastické veci.

Nová technická revolúcia má nepopierateľný a nezadržateľný vplyv aj na rozvoj umenia, na jeho vnútorný a najmä vonkajší prejav, tak, ako má svoj nepopierateľný vplyv na celý náš životný štýl. Netreba sa tohto vývoja báť, zbytočne by mu bolo prekážať, netreba mu brániť. Nevyhnutné je však stále pripomínať a pamätať: Len vtedy sú výsledky vedy a techniky povznášajúce, ak slúžia ušľachtilým záujmom ľudstva, ak nad nimi stojí *človek*. Preto veľký ľudský cit, príznačný pre človeka socialistickej spoločnosti, ľudský génius a rozum nemôže byť nikdy natoľko „zmodernizovaný“, aby zanikol, aby ho technika zahlušila. Môže a musí sa tak modernizovať, aby ho umenie, veda a technika povznášala k stále väčšej dokonalosti a ľudskosti. Každý iný proces „modernizácie“ je reakčný práve preto, lebo je odlúštený, antihumanistický.

V umeleckej kritike, rovnako ako v každej inej teoretickej činnosti, musí nám ísť predovšetkým o *kvalitu*, o úroveň, o šírku pohľadu a hĺbku videnia — vyjadrenú bez príkras, stručne a úsporne, bez zbytočného verbalizmu, ako to zodpovedá exaktnému mysleniu a modernému vyjadrovaciemu štýlu. A nadovšetko pri mnohostrannosti umenia a rôznych možnostiach jeho publicistického hodnotenia ide o *ideovú jednotu v princípoch*, vyplývajúcich z objektívneho vedeckého posudku. Je to predpoklad základný a nevyhnutný, ak máme o umeleckej kritike hovoriť ako o vedeckej činnosti, a nie ako o elderóde subjektivismu a šarlatánstve.

Je veľmi dobré a správne, že sa o všetkých týchto otázkach dnes u nás so záujmom diskutuje. Veď umelecká kritika má voči čitateľom veľké povinnosti a zodpovednosť. Okrem odborníkov sa dnes o umeleckých dielach vyjadrujú tisíce, ba milióny ľudí. Nie je to (aspoň nie vždy a vôbec nie predovšetkým) prejav diletantizmu, ako sa niekedy tvrdí, ale svedectvo, že sa umenie v našej spoločnosti vcelku úspešne vymaňuje z falošne

posväcovaných chrámov l'artpourel'artizmu a stáva sa najvlastnejším majetkom robotníckej triedy a pracujúcich mäs.

Nielen v časopisoch, v knihách, v divadlách, na výstavách, ale aj inde na pracoviskách, v mládežníckych kolektívoch, v brigádach socialistickej práce vyslovujú sa o umení názory, nikde nezachytené, nikde nenapísané, ale predsa vyslovené a jestvujúce. Socialistická kultúrna revolúcia prináša svoje ovocie. Otázka ideovej jednoty v základných princípoch estetiky, jednoty, ktorá vzniká z otvorenej výmeny názorov a vedeckého posúdenia objektívnej hodnoty umeleckých diel, zostáva preto aj naďalej fundamentálnou otázkou pre úspešný rozvoj socialistickeho umenia a jeho kritiky.

Záverom treba zaznamenať skutočnosť, že Sjazd socialistickej kultúry prináša svoje pozitívne výsledky. Jeho význam neskončil uzavretím sjazdového rokovania r. 1959. Ustavili sa už aj krajské výbory. Dá sa očakávať, že rovnako ako pri zvolaní celoštátnej konferencie o umeleckej kritike, aj v budúcnosti zasiahne Výbor socialistickej kultúry vtedy tam, kde to bude najviac treba.

Ján Uher

K OTÁZKE PREDMETU MARXISTICKEJ SOCIOLOGIE

Vynikajúci sovietsky kritik súčasnej buržoáznej filozofie a sociológie I. S. Kon¹ zaberá sa v článku *Zur Frage des Gegenstandes der Soziologie — Kurzer geschichtlicher Abriss — (K otázke predmetu sociológie — Krátky historický náčrt —)*, uverejnenom v Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1961, č. 1, predmetom sociológie v súvislosti s otázkou vzťahu historického materializmu k sociológii. Vzhľadom na aktuálnosť tohto problému referujeme o Konovej štúdii obširnejšie.

V doterajšej diskusii sa podľa I. S. Kona vykryštalizovali tieto koncepcie:

1. Historický materializmus je marxistickou sociológiou.
2. Historický materializmus je ako filozofická veda len metodologickou základňou sociológie, ktorej predmet nie je identický s filozofiou.
3. Historický materializmus zjednocuje v sebe filozofickú vedu i sociológiu.

Účastníci diskusie nedefinovali však presne, čo rozumejú sociológiou, alebo definovali tento pojem len špekulatívne. Kritika buržoázneho poňatia sociológie, ako i presné vymedzenie predmetu marxistickej sociológie vyžaduje podľa názoru I. S. Kona znalosť historického vývinu sociológie, ktorý Kon vo svojej stati stručne, ale pritom výstižne načrtáva.

Vo vývoji sociológie rozlišuje Kon tieto etapy:

1. *Obdobie filozofie dejín (Voltaire, Turgot, Condorcet, Kant, Herder, Hegel)*. Vyznačuje sa špekulatívnou metódou. Historické fakty slúžia tu len na ilustráciu apriórnych filozofických konštrukcií.

2. *Obdobie abstraktnej sociológie*. Sem zaraďuje zakladateľa sociológie A. Comta a väčšinu spoločenských teórií 19. stor., ktoré vznikli prehodnocovaním niektorej stránky spoločenského diania (škola geografická, organistická, psychologická a i.). Spoločným menovateľom má tu byť podľa Kona abstraktno-deduktívna metóda. Na začiatku 20. stor. ocitá sa tento smer v kríze.

3. *Obdobie empirickej sociológie*. Empirická sociológia vzniká na báze kritiky ab-

¹ I. S. Kon je autorom obsiahlej monografie o súčasnom buržoáznom filozofickom a sociologickom myslení *Filosofskij idealizm i krizis buržuaznoj istoričeskoj mysli*. Moskva 1959.